

zpracování výzkumu rekonstruovat alespoň některé části. V západní části zkoumané plochy byla zachycena přibližně severojižně orientovaná středověká komunikace, sloužící svému účelu od 13. do 1. poloviny 17. století. Osídlení zkoumaného prostoru zaniká asi v souvislosti s dvojnásobným obléháním Brna švédskou armádou v letech 1643 a 1645. Zda byla ve 2. polovině 17. století předměstská zástavba obnovena, není zcela jisté, nicméně ikonografické prameny 2. poloviny 18. století dokládají na dotčeném území pouze parkově upravené zahrady. Teprve na přelomu 18. a 19. století se sem opět vrací předměstská zástavba, reprezentovaná dvěma domy orientovanými do ulice Dornych.

Literatura

Neuvedeno.

Zusammenfassung

Brno (Kat. Trnitá, Bez. Brno-město), Straßen Dornych, Mlýnská und Spálená, Parz. Nr. 1060/1, 1148. Frühmittelalter, Mittelalter, Neuzeit. Vorstadt. Rettungsgrabung.

Wegen der geplanten Errichtung eines Hotels wurde in der Dornych-Straße während des gesamten Jahres 2019 eine archäologische Rettungsgrabung durchgeführt, die im Jahre 2020 fortgesetzt wird. Außer Überresten einer intensiven vorgeschichtlichen Besiedlung (Neolithikum, Äneolithikum, Bronzezeit, ältere und jüngere Eisenzeit) kamen auf der gesamten Ausgrabungsfläche Befunde frühmittelalterlicher Siedlungsaktivitäten des 8.-12. Jahrhunderts zum Vorschein. Auf die frühmittelalterliche Besiedlung folgte wahrscheinlich kontinuierlich die Bebauung des späteren I. Vorstadtviertels. Sie bestand aus Überresten ebenerdiger Pfosten- und vielleicht auch Blockbauten, Kellern von Holz-Lehm-Häusern, Abfallgruben, Brunnen usw. Besonders zu nennen sind Überreste von gemauerten und ungemauerten Trockenanlagen, die man wegen ihrer Lage im Raum des ehemaligen Mälzerviertels für Malztrockeneinrichtungen halten darf. Insgesamt wurden sieben ganze oder fragmentarisch erhaltene Öfen unterschiedlicher Konstruktion freigelegt, die mehrphasig während des Hoch- und Spätmittelalters in Betrieb waren. Sie waren zweifellos ein Bestandteil der vorstädtischen Mälzereien. Im westlichen Teil der Ausgrabungsfläche wurde ein in Richtung Nord-Süd verlaufender mittelalterlicher Weg entdeckt, der seinen Zweck vom 13. bis zur 1. Hälfte des 17. Jahrhunderts erfüllte. Die Besiedlung ging wohl im Zusammenhang mit der Belagerung der Stadt durch die Schweden in den Jahren 1643 und 1645 zugrunde. Ob sie dann wieder erneuert wurde, ist ungewiss, ikonografische Quellen der 2. Hälfte des 18. Jahrhunderts belegen nur Ziergärten. Erst an der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert standen an der Dornycher Straßenflur wieder zwei Häuser.

Václav Kolařík, Michala Přibyllová

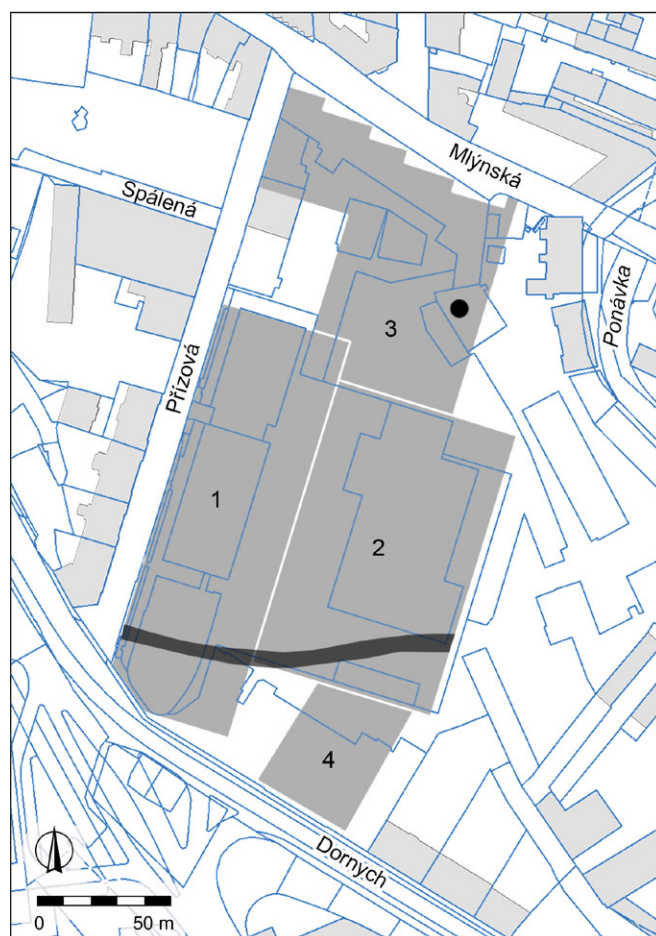
Brno (k. ú. Trnitá, okr. Brno-město)
Ulice Dornych a Přízová, areál bývalé textilní továrny Vlněna.
 Novověk. Industriální archeologie. Záchraný výzkum.

V roce 2019 proběhly v areálu bývalé Vlněny ve dvou etapách záchrané archeologické výzkumy (ZAV). Na počátku roku byly dokončeny práce 3. etapy, která započala na jaře roku 2018, a na podzim byla relizována 4. etapa ZAV (obr. 24).

Na počátku roku 2019 byly nedaleko Mlýnské ulice zachyceny pozůstatky barvírny z 19. století. Postupně byly odkryty patrně tři provozy, které sloužily pro barvírenskou činnost v areálu. Označeny byly jako provoz č. 1–3 (obr. 25).

Z dostupných informací víme, že areál barvíren koupil k roku 1872 M. E. Schwarz současně s První brněnskou strojárnou, a.s., (původně Bracegirdle a syn) a provoz barvíren rozšiřuje. V areálu se měla poté nacházet vlnářská barevna, barevna přaden a barevna kusů (Smutný 2012, 396). Následně se barvírna stává součástí Akciové společnosti pro vlnářský průmysl v Brně (Ryšková, Mertová 2014, 69). Nejstarší vyobrazení barvírny na mapě je patrně na indikační skice z roku 1825. Vlastní barvírenský provoz se nacházel v prostoru mezi Bochnerovým palácem a mlýnem, navazoval na jihovýchodní roh bývalé Biegmannovy textilky.

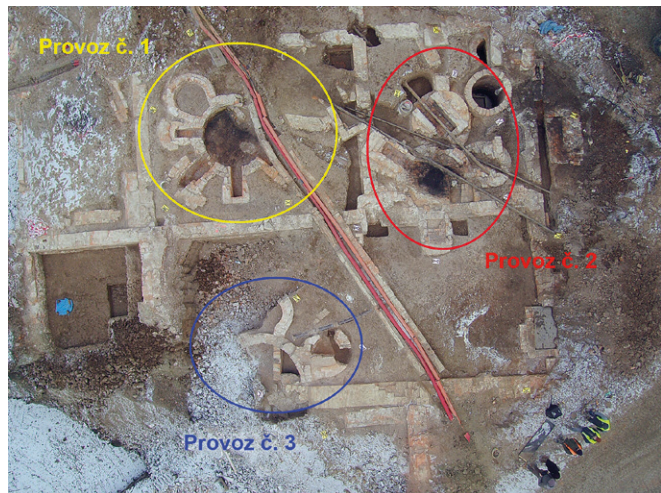
Provoz č. 1 byl nejlépe dochovaný; představuje nejstarší fázi barvírny (obr. 26). Nacházel se v severní části areálu, na opačné straně byla zjištěna kamenná studna. Ta sloužila patrně k zásobování provozu vodou. Podařilo se odkrýt centrální kruhovou místnost s pěti topeništi a bloky pro usazení kotlů. Šlo o čtyři obdélné a jeden kruhový blok, vyzděny byly z cihel. Do centrální části se vstupovalo po dvou cihlovými schody. Byly orientovány směrem ke studni, zde byla nejspíše podlaha, ta se však nedochovala. Kruhová centrální místnost sloužila k obsluze topenišť. Obdélné bloky obklopoval ze zadu půlkruhový věnec, na kterém pravděpodobně v nadzemní části stály kotle s barvenou látkou. Ve dvou případech se dokumentovaly dvě fáze bloků. V mladší fázi se vnitřní vytápěcí prostor jednoho z nich zmenšil, ve druhém případě nikoliv. Poslední topeniště a blok byly tak porušeny, že jejich eventuelní proměny nebylo možno posoudit. Vlastní studna byla vyskládaná

Obr. 24. Brno, ulice Dornych/Přízová, areál zaniklé továrny Vlněna. Přehled etap záchraného archeologického výzkumu. Tečkou označeno umístění areálu barvíren v rámci 3. etapy. Zpracování Archaia Brno z. ú.

Fig. 24. Brno, Dornych and Přízová Streets. The area of the defunct factory Vlněna. Overview of the stages of rescue archaeological research. The dot indicates the location of the dyehouse within the 3rd stage of the excavation. Created by Archaia Brno z. ú.

z kamenných bloků a kameny byly vmíšeny i do záspy výkopové šachty kolem vyzdívky. Ve studni byl nalezen zbytek dřevěného čerpadla a také manipulační plošina na železném roštu.

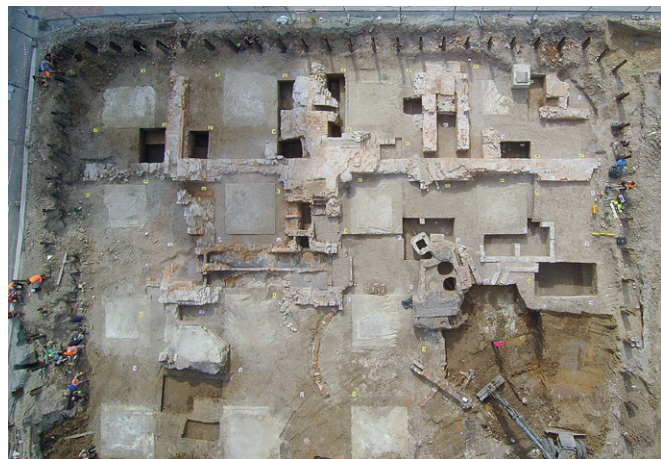
Obr. 25. Brno, ulice Dornych/Přízova, areál zaniklé továrny Vlněna. Barvírenské provozy č. 1–3. Foto Archaia Brno z. ú.

Fig. 25. Brno, Dornych and Přízova Streets. The area of the defunct factory Vlněna. Dyeing plant operations No. 1–3. Photo by Archaia Brno z. ú.

Obr. 26. Brno, ulice Dornych/Přízova, areál zaniklé továrny Vlněna. V popředí barvírenský provoz č. 2, v pozadí provoz č. 1. Foto Archaia Brno z. ú.

Fig. 26. Brno, Dornych and Přízova Streets. The area of the defunct factory Vlněna. In the foreground, dyeing plant operation No. 2; in the background, dyeing plant operation No. 1. Photo by Archaia Brno z. ú.

Obr. 27. Brno, ulice Dornych/Přízova, areál zaniklé továrny Vlněna. Plocha 4. etapy záchranného výzkumu. Foto Archaia Brno z. ú.

Fig. 27. Brno, Dornych and Přízova Streets. The area of the defunct factory Vlněna. The area of the 4th stage of the rescue excavation. Photo by Archaia Brno z. ú.

Provoz č. 2 byl poškozen mladšími zásahy. Jde o druhou fázi barvírny; budova, ve které se nachází, byla z jihovýchodu přizdána k budově provozu č. 1, dokonce jihovýchodní zeď budovy provozu č. 1 byla ubourána. Provoz byl vystavěn současně s obvodovými zdmi budovy. Kolem centrální kruhové místnosti byla tři topeniště s bloky pro kotle, dva kruhové, jeden obdélný. Na západě se nacházel výklenek, který pravděpodobně sloužil jako prostor pro zásobování či vstup. V jednom z kruhových topenišť se našel přírodní kanálek, bohužel částečně zničený, takže nelze určit jeho funkci v technologii barvírny.

Nejmladší provoz č. 3 byl nejvíce poničen. Budova, ve které se nacházel, byla z jihozápadu přizdána k objektům provozu č. 1 a 2. Oproti zbylým dvěma provozům měl odlišnou konstrukci. Především zde bylo obvodové zdivo centrální kruhové části založeno přibližně o 1 m hlouběji než bloky pro kotle. Centrální část také neměla cihlovou podlahu. Možná zde byla využita starší konstrukce (např. cisterna na vodu). Také lze uvažovat o provozu pro studené či kypové barvení. Bloky pro kotle mají i jiný tvar než předchozí provozy.

Barvírna v areálu bývalé Vlněny je dnes již třetí barvírnou v rámci Brna, která byla odkryta záchranným archeologickým výzkumem během dvou posledních let. Podstatně tedy rozšiřuje pramennou základnu industriální archeologie a představuje zajímavý příspěvek k historii města Brna.

Na podzim roku 2019 byl realizován záchranný archeologický výzkum v rámci hloubení stavební jámy nové administrativní budovy I firmy CTP při ulici Dornych (etapa 4, obr. 24, 27). ZAV započal skrývkou ve stavební jámě, kde zhruba po odstranění 1,5 m novodobých navážek byly odkryty pozůstatky industriálních památek (obr. 27).

Zkoumaný prostor představuje jedno z ohnisek vývoje industriální zástavby v areálu bývalé Vlněny. Na pravém břehu náhonu je na čísle 27 uváděn nejprve soukenický mistr Josef Lindner a po něm manufakturista Karl Biegman. K roku 1825 je zde uváděn Pösch (Pöck), od 40. let 19. století Moritz Redlich a v letech 1872–1907 Salomon Schönfeld. Roku 1908 byl areál připojen k firmě Paul Neumark. Ta v prostoru záchranného výzkumu vystavěla v polovině 20. let 20. století novou přádelnu (Ryšková, Mertová 2014, 17–172; Smutný 2012).

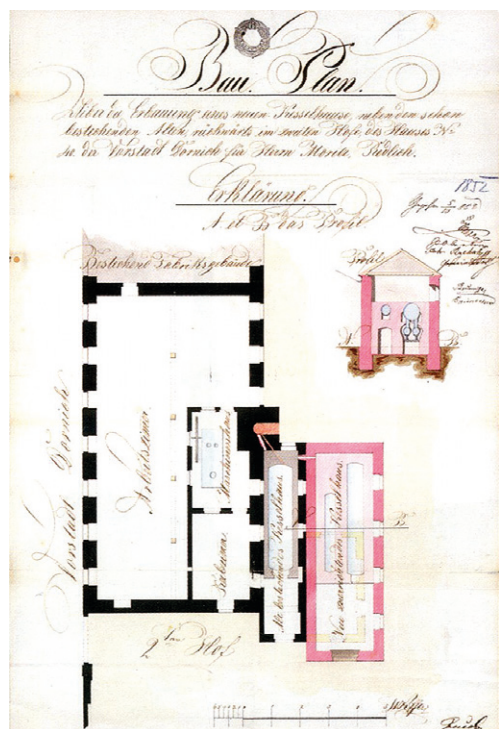
Byly zachyceny pozůstatky budovy vyobrazené již na indikační skice z roku 1825 a mladší přístavby. Ze staršího objektu při ulici Dornych byly dochovány pouze základy obvodových zdí a mladší úpravy interiéru, nikoliv ale podlahy. Rozměry stavby,

Obr. 28. Brno, ulice Dornych/Přízova, areál zaniklé továrny Vlněna. Budova kotleny (centrální část snímku) a základy pro parní stroj včetně šachty (pravá část snímku). Foto Archaia Brno z. ú.

Fig. 28. Brno, Dornych and Přízova Streets. The area of the defunct factory Vlněna. Boiler room building (central part of the picture) and background for the steam engine including the shaft (right part of the picture). Photo by Archaia Brno z. ú.

obsahující sušárnu, dosahovaly přibližně 30 × 10 m. Hlavním nálezem byly součásti technického zázemí na severní straně ve vnitrobloku. Součástí vybavení byla kotelna včetně topeniště

Obr. 29. Brno, ulice Dornych/Přízova, areál zaniklé továrny Vlněna. Plán přestavby továrny na vlněné zboží z roku 1852. Uloženo: Archiv města Brna, sbírka U9, inv. č. M241.

Fig. 29. Brno, Dornych and Přízova Streets. 1852 plan for the reconstruction of the woollen goods factory. Archived: Brno City Archive, fond No. U9, inv. No. M241.

Obr. 30. Brno, ulice Dornych/Přízova, areál továrny Vlněna. Otopné kanálky vedoucí z kotelny. Foto Archaia Brno z. ú.

Fig. 30. Brno, Dornych and Přízova Streets. The area of the defunct factory Vlněna. Heating flues leading from the boiler room. Photo by Archaia Brno z. ú.

a šachta, na jejímž dně byly nalezeny šrouby, patrně po demontáži parního stroje. Bylo také zjištěno, kde byly umístěny kovové boilers sloužící k ohřevu páry pro parní stroj, a komín (obr. 28). Také byla doložena přestavba sušárny a kotelny, kterou zobrazil i historický plán z roku 1852 (Archiv města Brna, sbírka U9, inv. č. M241, obr. 29). Rozměry budovy byly nyní přibližně 16 × 10 m. Objekt obsahoval z cihel vyzděné kanálky o délce až 15 m, ve kterých byly na litinových patkách umístěny boilers. Dle stavu cihel a silné propálené vrstvy pod vlastní cihelnou podlahou kanálků zde musely panovat vysoké teploty (obr. 30). V patře pod střechou se patrně nacházely prostory sušárny. Vlastní topeniště mělo zachovanou regulaci proudění horkého vzduchu pomocí vytahovacích litinových plátů. Do prostoru kotelny se scházelo z budovy manufaktury po schodišti, které mělo několik vývojových fází.

V exteriéru se na dvoře nacházela kruhová, z cihel vyzděná nádrž, na dně zajiřovaná, o průměru více než 8 m. Patrně mohlo jít o plynojem. Dále byl zachycen systém cihelných kanálků, části kamenné dlažby dvora a další relikty. Bohužel celá situace byla v interiéru i exteriéru značně porušena výstavbou budovy na betonových patkách z 20. let 20. století.

Zachycené industriální relikty pomáhají dotvářet obraz města Brna jako průmyslového města 19. století a rozšiřují pramennou základnu industriální archeologie v České republice.

Literatura a prameny

AMB: Archiv města Brna, sbírka U9, inv. č. M241.

Ryšková, M., Mertová, P. 2014: *Kulturní dědictví brněnského vlnářského průmyslu*. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě.

Smutný, B. 2012: *Brněnští podnikatelé a jejich podniky 1764–1948*. *Encyklopedie podnikatelů a jejich rodin*. Brno: Archiv města Brna.

Summary

Brno (cadastre Trnitá, Brno-město District), Dornych and Přízova Streets. Modern Ages. Production area. Rescue excavation. Former textile factory Vlněna. During rescue excavations, foundations of dyehouse, boiler room and room for steam engine from 19th century were revealed.

Hynek Zbranek, Jiří Zubalík

Brno (k. ú. Trnitá, okr. Brno-město)

Křenová ulice 22, parc. č. 1111, 1112.

Středověk, novověk. Předměstí, vodní tok.

Záchranný výzkum.

V průběhu roku 2019 pokračoval záchranný archeologický výzkum na Křenové ulici (obr. 31). Pozornost se v této fázi upřela ke starším úrovním koryta Svitavského náhonu (dnes se tato část toku nazývá Stará Ponávka). Většina archeologického materiálu z náplavových uloženin v korytě byla předběžně datována do 12.–14. století. V jedné z vytyčených sond byly odkryty pozůstatky dřevěných konstrukcí (obr. 32), zejména části dřevěného můstku či lávky (datum smýcení stromů v rozmezí roků 1132–1167). Dendrochronologická data odpovídá získaným archeologickým nálezům. Destruovaná konstrukce však neumožňuje preciznější interpretaci.

Literatura

Neuvedeno.